

A HORVÁT KÉRDÉS ÉS A DÉLSZLÁV ÁLLAM GYÖKEREI.

A kormány horvát politikája.

ATIZENKILENCEDIK században alig volt a kormánynak kialakult horvát politikája. Mária Terézia és II. József kemény küzdelmet folytattak a horvát rendekkel, hogy kiirtsák a kis rendi országban elharapózott visszaéléseket s hogy rendes közigazgatás bevezetésével Horvátországot is kiadósabb hozzájárulásra kényszerítsék a monarchia szükségleteihez. Egy századdal előbb, a magyar felkelések korában, Horvátország még kívánatos szövetségesnek látszott Bécsben. Azóta azonban megszűntek a felkelések s az udvarból kiinduló centralizációs törekvésekkel szemben a horvátok sem mutatnak több rokonszenvet a magyaroknál. Magyar nemes és horvát nemes egyaránt ellenfél volt az abszolutizmus előharcosainak szemében, míg másfelől, a kormány ellenében kialakult közös ellenzéki szellem hatása alatt a magyar és a horvát rendiség szorosabb viszonyra léptek egymással.

A magyar nemzeti államért indított küzdelem ezen a téren is fontos változást idézett elő. Lipót király szívesen megállította a bátyja uralkodása alatt brutális kíméletlenséggel folytatott központosítás menetét, de a monarchia régi egységes szerveit nem áldozhatta fel ő sem. Magyarország a törvény betűje szerint független volt s függetlenségét megerősítette az 1790-iki törvény is. A magyar alkotmány azonban kiterjedt előjogokat biztosított a királyi hatalomnak s ezen előjogok területén az uralkodók megvalósították Magyarországot és egyéb országaik egyesítését. A magyar közigazgatás névleg független volt; felső fokon a helytartótanács és a kancellária intézték, de sok minden, még kevésbé lényeges ügyet is a király elé kellett terjeszteniök, aki a centralisztikus berendezésű államtanács véleménye alapján döntött. Évszázadok óta nem létezett már külön magyar külügy, hanem az egész monarchia külpolitikájának vezetése a bécsi államkancelláriára volt bízva. A bányaugy, a pénzügy, a valutaügy, a vámok megállapítása, az útépitési tervek, folyószabályozások tervéi s sok egyéb fontos ügy vagy egyenesen a bécsi udvari kamara hatáskörébe tartozott, vagy legalább is véleményezés végett eléje terjesztetett. Az állandó hadsereg felszerelését, gazdasági igazgatását, taktikai kiképzését, elhelyezését stb. az udvari hadi tanács végezte. A magyar tanulmányügy szervezésére a bécsi tanulmányi bizottság aránylag nagy befolyást gyakorolt. Vagyis a törvények értelmében független magyar államban a külügy, a hadügy, a vám-, kereskedelmi és iparpolitika, a felsőbbfokú közigazgatás és a tanulmányügy központi vezetés vagy legalább is felügyelet alatt állott.

Ezt a hatalmas központosítási szervezetet kezdte ki a magyar mozgalom, amelynek tényezői közül a jozefinista államférfiak a nemzetet, a magyar államnyelv elérésére irányuló törekvést tartották a legveszélyesebbnek a monarchia létére. Az ő szempontjukból teljes joggal. A közigazgatásnak magyar nyelvűvé válása egy csapásra kivonta volna a magyar közigazgatást az idegen

gyámkodás alól, hiszen az államtanácsnak talán még a magyar referense sem tudott mindenkor eléggé jól magyarul ahhoz, hogy az eléje kerülő magyar aktákat kifogástalanul megértse, a többi államtanácsos pedig biztosan nem. Hasonló volt a helyzet egyéb központi hatóságoknál is. Ekként a magyar államnyelv által uralt terület igazgatásában tényleg levált volna a monarchia testéről. Bizvást emondhatjuk, hogy a magyar nemzeti törekvés — a Bécsben halálosan gyűlölt «magyarizmus» — a monarchia legfontosabb, megoldhatatlannak látszó problémájává izmosodott.

A kormány számított arra, hogy a magyarországi nemzetiségek összefognak a magyar szellem előretörése ellen. Különösen fontos szerep jutott volna elgondolása szerint a közjogi léttel rendelkező horvátságnak. A jozefinistáknak is ez volt Bécsben a legkedvesebb álmuk. Mindamellett a horvátok egyenes felhasználására nem gondolhatott egyelőre a kormány, bármennyire találkozott is velük a magyar nemzeti kívánalmak elutasításában, mert őseink 1825-ig bölcsen kivették a horvátokat a nyelvi törvények rendelkezése alól. Maguk a horvátok képviselői is állandóan hajoltak azon megoldási mód felé, hogy a magyar országgyűlésen felmerült vitás kérdésekben az uralkodóhoz forduljanak védelemért a magyar rendekkel szemben. Viselkedésük az ősi horvát közjogi felfogásban nyeri magyarázatát, amely szerint a horvátok nem a magyarságnak, hanem csupán a szent korona viselőjének vannak alávetve; vitás kérdésekben a magyar országgyűlés nem majorizálhatja a horvát követeket, hanem a király dönt a két nemzet között. Ez a felfogás döntő befolyást biztosított a magyar-horvát viszony alakulására egy harmadik tényezőnek, az uralkodónak, illetve a mögötte álló idegen kormánynak. A magyarság — mint századok óta annyi ízben — nem oldhatta meg maga a saját életkérdéseit, hanem lelkétől idegen érdekekhez és szempontokhoz kellett alkalmazkodnia.

A horvátok már 1802-ben megtalálták a közvetlen utat a királyhoz, amikor a magyar rendek adóügyi követelése ellenében hozzája fordultak védelemért, de azután nehéz idők jöttek: a devalváció, az ércpénzre emelt adó és a törvénytelenül követelt rekrutaállítás nagy kérdéseiben újult erőre ébredt a magyar-horvát összetartás az uralkodóval szemben. Bármily távol állott azonban a kormány politikája a horvát felfogástól, a korszak legélesebb szemű kormányfőfia, Metternich, már 1827-ben felhívta az uralkodó figyelmét arra, hogy a horvátok mily kitűnő szolgálatot teljesítettek a magyar nemzeti kívánások elleni küzdelemben az országgyűlésen. Ettől az időtől fogva a kormány már sejteni kezdte, hogy a politikai helyzet alakulása előbb-utóbb szövetségre kényszeríti a horvátsággal.

A további fejlemények előidézésére jelentékeny hatással voltak a magyar mozgalom demokratikus elemei. A latin nyelv uralmának korában a nemesség köréből is csak bizonyos kiválasztottak, a műveltebbek vehettek részt a politikai életben. Amint azonban a közéletben diadalmasan felcsendült a magyar szó, egyidejűleg bevonultak a gyűlésekre a kisnemességnek szervezetlen, szélsőségekre hajló nagy tömegei is, akiket könnyen az anyanyelven megmagyarázott eszmék szolgálatába lehetett állítani s impozáns erjüket a kormány ellen felhasználni. Magyar államnyelv, a monarchia összpontosított szervezetéből kiváló magyar nemzeti állam és demokratikus átalakulás eképen egy nagy egységet képeznek. Roppant fontosságukra a reformkorszak virágkorában, a harmincas években, ráeszmélt a német jellegű centralizálást képviselő, arisztokratikus szellemmel telített kormány is.

Két államférfiúnak jutott döntő szerep a fejlődésnek ebben a korszakában:

Metternich herceg államkancellárnak és Kolowrat gróf belügyminiszternek. Metternich a nemzeti szellem minden megnyilatkozásával értetlenül, de egyben ellenszenv nélkül állott szemben. Tőle fejlődhetett, csinosodhatott volna a magyar nyelv, csak térfoglalása ne zavarja meg a fennálló társadalmi rendet s ne bolygassa meg a kormány befolyását Magyarországon. Elgondolása szerint a magyar mozgalomnak meg kellett volna körülbelül ott állania, ahol 1825-ben volt. Kolowrat cseh arisztokrata volt, aki rokonszenvet érzett a szláv mozgalmak iránt. Míg Metternich előtt közönyös volt, hogy a magyarság mennyit hódít vissza az évszázados elvézése alatt elveszített területéből (amennyiben ez nyugtalanító nemzetiségi és társadalmi mozgalmak nélkül történhetik), addig Kolowrat úgy lépett fel, mint a magyarországi szlávok védője, a magyar nemzeti törekvések ellenfele, aki már az ország nyugodtabb kormányozhatósága végett is fenn akarta tartani a lakosság eddigi nyelvi és nemzetiségi megosztottságát. Metternich megelégedett a törvényes, közjogi természetű eszközök alkalmazásával, vele szemben Kolowratnak jutott az a szomorú szerep, hogy a szláv nemzetiségek kijátszására gondoljon a magyar nemzetiség ellen.

A két államférfiú közül — bármilyen tévesen ítélte is meg az utókor az akkori viszonyokat, mi már kimondhatjuk bátran — kétségtelenül Metternich volt az őszintébb, az ártalmatlanabb, a törvényesebb felfogású. Az ő műve volt a kormány és a horvát rendek szövetségének kiépítése, míg Kolowrat a felelőtlen pánszláv elemeknek szerezte meg egyes kormánykörök jóindulatát. Az 1832/6-i országgyűlés súlyos nyelvi harcai közepette az államkancellár megüzenete kéz alatt a horvátoknak, hogy forduljanak törvényes formák között védelemért a koronához, ott jóakarattal vizsgálják majd meg az ügyüket. A horvátok belékapaszkodtak a feléjük nyújtott erős kézbe s úgy a nyelv-, mint az adóügyben egyenesen a királyhoz folyamodtak. Tegyük mindjárt hozzá, hogy sikerrel.

Fontos dátum az 1836-ik év. Ekkor tanulták meg a horvátok, hogy közjogi kérdésekben számíthatnak a kormány védelmére a magyarsággal szemben. Ezt a tanulást nem felejték el a monarchia összeomlásáig.

Metternich eljárásának mentésére hangsúlyozzuk még egyszer, hogy ő nem akart a magyar nemzetiség ellen cselekedni, csupán politikai tekintetben kívánt az ellenzéki szelleművé vált alsó táblával szemben a horvátokra támaszkodni, mikor azok úgyszólván erősen konzervatív szellemben képviselték már évek óta a kormány ügyét. Politikai koncepciójának az lett az eredménye, hogy a horvátok hazafias s egyben törvényes érzelmű tömegei ezentúl számítottak a kormányra s már ezért is konzervatív gondolkodású, loyális, kormányhű elemet alkottak. Belőlük állott az a nagy, közjogi gondolkodású tömeg, amely eleinte távol maradt úgy az illirizmus, mint a magyar párt politikai küzdelmétől. Kevéssel 1848 előtt, amikor a nemzetiségi harc lángja fennen lobogott Horvátországban, e tömeg segítségével szerette volna helyreállítani a törvényes rendet az államkancellár. Törekvését nem kísérte siker, mert minisztertársa s egyben elkeseredett ellensége, Kolowrat gróf, akkorra már túlszegítette a horvát pánszlávokat ezen a ponton.

* * *

Nyílt titok volt úgy Magyarországon, mint Horvátországban, hogy a kormány a monarchia fennmaradását félti a magyar nemzeti törekvésektől, a «magyarizmustól». Ebbe a gondolatvilágba kapcsolódott belé ugyesen az illirizmus. Megszületésétől kezdve állandóan azt hangoztatta felfelé, hogy a magyarizmus megállítása a Drávánál képezi életcélját.

Gaj másik fontos ütőkártyája a határőrvidék volt. Minden gondolkodó fő tudta, hogy a kormány ezért a katonai tartományért remeg, amely katonai hatalmának legbiztosabb támaszát képezi. Ha a magyaroknak sikerül megnyerniök a harcias határőröket, akkor a kormány végleg elvesztette az egyensúlyt a monarchia keleti felével szemben. Annál fenyegetőbbnek látszott a helyzet, mivel a drávántúli magyar megyék, főleg Szerém megye, ebben az időben erősen a magyarság felé hajoltak s iparkodtak meglazítani a Horvátországgal való összeköttetésüket.

Az illirizmus igen egyszerű módszert ajánlott a fenyegető mozgalommal szemben: a magyar nyelv előnyomulása ellen pártolni kell az illir nyelvet, amely az összes déli szlávok, tehát szerbek és horvátok egyesítésére képes s a déli vidékeket megtartja a kormány iránti hűségükben. Az illirizmusnak kezdetekor legműveltebb és legtehetségesebb híve, Moyses István zágrábi akadémiai tanár, a későbbi besztercebányai püspök, aki mellesleg a rendőrség bizalmi embere volt, ezzel a gondolatmenettel meg tudta nyerni a különben a neveltségességig szűkkeblű Sedlnitzky gróf rendőrminisztert is. Gajnak kimondottan a magyar nemzeti gondolat meggátlása végett adott a kormány újság-engedélyt.

A magyarság ellen Bécsben szőtt összeesküvés 1836-ban már teljes erővel működött. Ebben az évben Gaj nyomdára kért engedélyt. A helytartótanács elutasította, mivel az volt a szabály, hogy újságszerkesztő, főleg, ha nem volt nyomdász-szakember, nem lehetett nyomda tulajdonosa. Erre Gaj felutazott Bécsbe, ott benyújtott egy hallatlan hangú felségfolyamodványt a *magyar királyhoz*, amelyben egyenesen megmondotta, hogy a magyar nemzeti törekvések elleni küzdelmet tekinti hivatásának s Kolowrat és Sedlnitzky segítségével sikerült neki a magyar kancelláriát annyira befolyásoltatni, hogy tényleg megkapta a királyi engedélyt. Tanulságos eset, mikor egy huszonhétéves vidéki újságíró, akinek még nincsenek különös érdemei, mindenható miniszterek útján meg tudja valósítani az akaratát a legfőbb magyar hatóságokkal szemben.

Nemcsak Gaj hívei tudták, hogy a kormánynak hatalmas lapjai pártolják az illirizmust a magyarság elleni küzdelmében. Sejtették mindezt a beavatlatlanok is, hiszen valóban csak a legmagasabb pártfogással lehetett megmagyarázni Gaj sikereit. Akik még kételkedtek, azokat is meggyőzte a kormány jóindulatáról Kolowrat. Gaj ugyanis 1839-ben folyóiratának első négy évfolyamát hódolata jeléül felajánlotta az uralkodónak. Kolowrat kitüntetésre ajánlotta a tehetséges fiatalembert, akinek rövid négy év alatt sikerült az egész horvát ifjúságot fellázítani a magyarok ellen; bár a kancellária megírta, hogy felesleges kitüntetést adni, amikor még eddig magyar író nem részesült királyi elismerésben, Gaj a belügyminiszter javaslatára mégis értékes gyűrűt kapott a királytól.

Kolowrat tudatosan növelte ekképen Gaj prestige-ét. Tudta, hogy a loyális horvátság körében semmi sem használ annyit az illirizmus ügyének, mintha a kormány pártfogására hivatkozhat. A horvátság nagyobb része szentül meg is volt győződve arról, hogy a délszláv eszmét a korona jóváhagyásával terjesztik az új tan apostolai s sokan, akik megszokták volt politikai elveiket a kormány rokonszenvének nyilvánításaihoz alkalmazni, Gaj táborába állottak.

Igy segítette át Kolowrat az illirizmust a kezdet nehézségein s így adta meg annak a komoly politikai tant megillető elismerést.

A magyarság lelkében pedig szörnyű gyanu kezdett derengeni. Épen ezekben az években lángolt fel ismét a keleti kérdés s remegtette meg az orosz

veszély az országot. A magyarság hivatott vezetői bámulva látták, hogy a kormány kitünteti a pánszlávizmus előharcosát, aki véres harcot prédikál a magyarság ellen s fel kellett lelkükben merülnie annak a gondnak, hogy a monarchia felelőtlen vezetői a magyar faj ellen tudatosan ki akarják játszani saját országa többi nemzetiségeit.

Ilyen volt a magyar sors négyszáz évig. Gaj kitüntetést nyert, mert egy cseh gróf pártfogolta, Kőrösi Csoma Sándornak, a tudomány világhírű aszkétájának pedig csak akkor utaltattott ki Metternich valami kis segílyt, amikor már útban volt a hír, hogy a martir-tudóst a kormány kegyes segítője sem tudja többé visszahívni az életbe.

Gaj és hívei teli torokkal hivatkoztak a kormány pártfogására. Nem eredménytelenül, mert a határőrvidéknek császári érzelmű tisztikara és papsága mélyen magába szívta az illirizmus mérgét s az illir harci dalok (davoriák) éneklése közben a magyarság elleni harc véres vízióiban kéjelgett. Bécsben pedig sikerült Kolowratnak egy befolyásos magyar ellenes klikket kialakítania, amelynek egyik támasza valószínűleg Ferenc Károly főherceg trónörökös volt, Ő mögötte és a hatalmas belügyminiszter mögött húzódott meg az a sok cseh származású arisztokrata-hivatalnok, akikkel az utóbbi megtöltötte a legmagasabb hivatalokat.

Az illirek azzal kezdték meg aktív politikai szereplésüket, hogy 1842-ben kiverték Zágráb megye közgyűléséről — szemmelláthatólag a főispán helyeslése mellett — a fegyvertelen magyarpárti turopolyai nemeseket.

Az ügy nagy port vert fel. Megmozdult reá az egész magyarság, amely már úgy is eleget hallott a drávántúli pánszlávokról, de megmozdult Metternich is, akitől távol állott az a gondolat, hogy a pánszlávizmust kihasználja a magyarság ellen. A fentebb említett verekedés és a titkos rendőri jelentések felkeltették a figyelmét s abban a hiszemben, hogy a baj elharapózásának még elejét lehet venni, energikus cselekvésre szánta el magát. Kinevezette bizalmi emberét, Haller gróf ezredest bánnak s mikor az őszintén feltárta előtte a horvát viszonyokat, a feszültség, a gyűlölet és a fanatizmus fenyegető képét, akkor a maga módja szerint megoldotta a kérdést: egy királyi leirat 1843 elején eltiltotta az «illir» név használatát a politikai vonatkozásokban, de egyben biztosította a horvátokat arról, hogy nemzetiségük és autonómiájuk királyi védelem alá kerül.

Ezt a megoldási módot régi horvát-koncepciója értelmében gondolta el Metternich. Az volt a célja, hogy a horvátok ne forduljanak az illirizmus által hirdetett önségélyhez, ne bontsák meg az állam rendjét, hanem bízzanak meg a korona pártfogásában. Bármily opportunistának látszik is első pillanatra ez a politika, bizonyos erkölcsi emelkedettséget nem lehet elvitatni tőle, mert a kormányt valóban a pártok fölé emeli és döntőbírónak teszi meg a nemzetiségek fenyegető harcában.

Metternich politikája egyik felet sem elégítette ki. Az illirek nem dacolhattak ugyan nyíltan a királyi rendelettel, de agitációs központjuk, Gaj lapja, megmaradván, nyugodtan folytatták a működésüket. Mert rendeletei pontos és következetes végrehajtására már nem volt elég ereje a kormánynak. A magyar párt pedig elégtételt követelt az 1842-iki sérelemért, annál inkább, mert a főispán akkori szereplése a kormány jóváhagyásának látszatát kölcsönözte az illirek fellépésének. Minden felelős tisztviselőnek az volt a véleménye, hogy nem lehet addig nyugalom Horvátországban, amíg a magyar párt elégtételt nem kap. Kolowrat mégis meg tudta akadályozni, hogy a király érdemlegesen döntsön

ebben a gyűlöletes ügyben, amit a magyar párt, egészen helyesen, úgy magyarázott, hogy a kormány védelmébe veszi az illireket még törvénytelen tevékenységükben is. Ezzel megszűnt a remény a rend helyreállítására. Egyik párt sem törődött a kormánnyal, hanem saját kezére dolgozott tovább. Kölcsönös feljelentések, tüntetések, verekedések, késelések: ez volt a zágrábi élet képe s a viszonyok annyira fejlődtek, hogy egyes családok tagjai halálos ellenségként állottak egymással szemben politikai hitvallásuk miatt.

Az illirek, mikor felsőbb parancsra megszűntek politikai pártot alkotni, beolvadtak a nagy közjogi gondolkodású horvát hazafias pártba s abban mozgékonyaságuk folytán csakhamar vezető szerephez jutottak. Mindezt nem érték el áldozatok nélkül. Feladták a lármás pánszlávizmusukat, letértek nagyobb részükben az illir álmok talajáról s azonosították magukat a horvát közjogi ideállal, amiért cserében elfogadtatták a horvát nép többségével nagy kulturális programjukat, amelyben viszont úgy is benne rejlettek a pánszláv elemek. Ekképen sikerült bizonyos fokig rehabilitálni magukat még a gyanakvó Metternich szemében is.

Az 1843/4-i országgyűlés azután elhatározóan a horvát követelések javára billentette a kormány politikáját. Eddig Metternich és vele a kormány józanabb része a békés megoldás útját kereste, iparkodott úgy nemzeti, mint anyagi téren kielégíteni a magyarság jogos igényeit, hajlandó volt megadni a magyar nyelvnek törvényes jogait s segíteni kiemelni az ország gazdasági életét az ázsiai elmaradottságból. Évtizedek mulasztását azonban nem lehetett egy csapásra jóvátenni. A természetlen ellenzékieskedés felé terelt rendek gyanakodva fogadták a valóban jóakaró királyi javaslatokat, a királyi praerogatívát kikezdezték a leglényegesebb pontjain s a Védegyelet pártolásával olyan mozgalmat indítottak meg, amely az osztrák tartományok gazdasági életét s ezzel a monarchiát az első pillanatban halálos csapással fenyegette. Kolowrat már 1840-ben megjósolta egy őszinte pillanatában, hogy a kormány egyszer még a horvátokra, illetve a határőrvidék katonanépére fog szorulni a magyarsággal szemben. Ez a végzetes idő 1844-ben már oly közelinek látszott, hogy a kormány komolyan tárgyalt a Magyarországon szükségessé várható katonai intézkedésekről.

Szerencsétlenségre ugyancsak 1843-ban az illireknek sikerült egy államszínnyük. A tartománygyűléseken eddig egyenként megjelenhetett a horvát nemesség s elhatározó részt vehetett a tárgyalásokon. Mivel a magyar párt erejét a Zágrábhoz közel eső s ezért könnyen mozgósítható turopolyai kismemesség alkotta, az illirek csellel kivitték, hogy a fontos követküldő tartománygyűlés előtt eltávoztak a turopolyaiak, sőt olyan határozatot is elfogadtattak a csonka gyűléssel, amely a kismemességet a jövőben is kizárta volna a tárgyalásokról. A jogi helyzet még csak vitásnak sem nevezhető. Egyszerű csellel mégsem lehet évszázados jogokat elkobozni. A kérdés politikai képe pedig az volt, hogy a kismemesség kizárása a tartománygyűlést kiszolgáltatta volna a nagyobb részében kormányhű arisztokráciának és magasabb hivatalnokoknak, vagyis a kormány akarátának. A magyar párt jogorvoslást követelt s mikor azt a kormánytól nem kapta meg, az ellenzék karjaiba dobta magát, attól várva sérelmei orvoslását.

Ezzel a horvát kérdés pártpolitikai kérdéssé vált épen abban a pillanatban, amikor a kormány arra a belátásra jutott, hogy a magyar ellenzékkel szemben törvényes úton már aligha képes érvényesíteni az akarátát. A magyar párt, amikor eljegyezte magát az ellenzékkel, többé nem számíthatott a kor-

mány jóakarátára, de még igazságérzetére sem. Az illirek viszont nem győzték eleget hangoztatni lojalitásukat, amiért a kormány igazán fejedelmi ajándékkal jutalmazta meg őket: a bizalmával.

Az új politikai irányzat első megnyilatkozása a kormánynak egy demonstratív nyilatkozata volt a horvát — tulajdonképen az illir — kulturális célok érdekében. A viszonyok azonban hamarosan túlfeljődtek az ilyen plátói megnyilatkozásokon. 1845-ben a zágrábmegyei tisztújításon a magyar párt győzött, mire a feldühödött illirek belekötöttek a katonaságba. A véres összeütközés teljessé tette Horvátországban a felfordulást. A kormány nem tudta, hogy mitévő legyen; a horvát földről jövő hírek már-már forradalommal fenyegettek, másfelől a katonaságot sem lehetett dezavualnia. Ekkor Kolowrat jóhiszemű, de csekély belátású magyar politikusok segítségével azt az eszmét fogadtatta el a kormánnyal, hogy a horvátok vonzalmának visszanyerésére a megbántottaknak elégtételt kell adni, mégpedig abban az alakban, hogy a kismemesség zárassék ki a tartománygyűlésről. Az 1845-iki tartománygyűlésen sikerült is gondos, de törvénytelen előkészítés után ezt a határozatot elérni. Ugyanez a tartománygyűlés rögtön meg is mutatta, hogy mit várnak egyelőre az illirek a kormánnytól lojalitásuk jutalmául. Követeléseik semmivé tették volna az 1790-iki sorsdöntő év művét, mert közigazgatási, egyházpolitikai, tanulmányügyi s egyéb tekintetben egy csapással különválasztották volna Horvátországot Magyarországtól.

Bécsben nem végeztek félmunkát. A kormány új vezetőket adott a megyéknek, olyan férfiakat, akiket a saját szempontjából megbízhatóknak tartott, azzal az utasítással, hogy törjék le az ellenzéki szellemet. S mivel akkor a magyar párt már hivatalosan a magyar ellenzék szövetségese volt, az utasítás világosan az ő letörését célozta. Csupán Zágráb megye, a legnagyobb és legtekintélyesebb horvát törvényhatóság maradt meg a horvát-magyar párt mentevárának.

A magyarságnak többé sohasem sikerült olyan erős párt rokonszenvét megnyernie Horvátországban, mint amely 1848 előtt a kormányintézkedések áldozata lett. Elvesztette az ügyét, még pedig azért, mert csak névleg rendelkezett szabadsággal sorsa irányítására, valójában idegen érdekeket kellett szolgálnia. Ha azonban itélni akarunk Kolowrat, Metternich s a többi idegen kormányférfiú felett, ne feledjük el, hogy a kiegyezés után is hagyomány maradt a pártpolitikát a nemzeti érdek fölé emelni. A hirhedt szerb-horvát koalíció, amelyből kormányzó párt tudott alakulni a budapesti hatalmasságok jóváhagyása mellett, egyenes őst ünnepelheti abban a pánszlávizmustól átitatott pártban, amelyet részben szintén magyar államférfiak emeltek a nyeregbe 1848 előtt. Fáj kimondani, de az az érzésünk, hogy a pártpolitika nem egy ízben színvakká tette a magyar politikusokat a nemzeti érdek nagyobb vonalai iránt.

Egyébként a szabadságharcot közvetlenül megelőző években érvényre jutott az illirizmus külpolitikai elgondolása is. Az illirek tudvalevőleg pánszláv vizeken eveztek. Gaj mindig azt hirdette a kormány előtt, hogy az osztrákbarát pánszlávizmus szolgálatában fogja megszervezni a déli szlávokat, de ígérétében — nyugodtan elmondhatjuk — kevés volt az őszinteség, mert az illirizmus felett léte első éveiben inkább az oroszok iránt érzett rokonszeny uralkodott. A negyvenes években már érezhető volt rajta a demokratikus átalakulást sürgető lengyel-pánszláv propaganda hatása, míg végül 1844-ben végleg felajánlotta magát az osztrák kormánynak. Kulturális céljai pártolása fejében

klátásba helyezte, hogy eszméivel átítatja az összes déli szlávokat, ellen-súlyozni fogja az orosz propagandát s a Balkán szláv lakosságát az osztrák monarchia érdekkörébe vonja. Metternich lassanként megbarátkozott ezzel a külpolitikai tervvel. Az idők jele volt, hogy Gaj két ízben is nagy utazást tett Szerbiában az államkancellária jóváhagyása mellett, az ottani hangulat tanulmányozása végett. Az illirizmus ekkor már a kormányhú, loyalis és konzervatív elmélet köntösét öltötte fel s megcsillogtatta Bécs előtt a katolikus és horvát vezetés alatt álló, osztrák érdekek után igazodó délszláv közösség csábító képét.

Ime, ezek a horvát kérdésnek a XIX. század második felében kihajtó gyökerei. A horvátság a kormány támasza lett a magyar nemzeti törekvésekkel szemben s egyben a monarchia balkáni politikájának előharcosa. E szerep betöltésére különösképen hivatva volt a horvátoknak a délszláv egység elmélete-re támaszkodó része.

Legalább is így tudták ezt egyes bécsi körök.

A végkövetkeztetések.

Az eddigi cikkekben röviden, sokszor rapszodikusan tárgyaltuk a horvát kérdés súlyos problémáit. Fontosságukat mutatja, hogy az élesszemű Ferenc Ferdinánd főherceg a délszláv kérdés megoldását tekintette a monarchia leg-sürgősebb feladatának s végeredményben ez tette tönkre a Habsburgok birodalmát. Talán nem lesz felesleges pár szóval összefoglalni az eddig elmondottakat.

A magyar és a horvát nemzet évszázadokig békében élt egymás mellett. Összekötötte őket a közös nyugati műveltség, a mindkettőjük által egyaránt tisztelt korona és törvény, a vállvetve vívott harc és sok áldozattal szerzett dicsőség emléke, a vér elkeveredése, az életformák és ideálok azonossága. A két nemzet nemességét egyesítette még a kormánnyal szemben kiépített rendi szolidaritás, de a köznép hozzátartozói is testvéreknek érezték egymást, hiszen elválaszthatatlanul összekötötte érzésvilágukat a történelem, a minden emberinél hatalmasabb idő.

A legújabb kor küszöbén azonban elválott egymástól a két nép fejlődésének vonala. A horvát szellem dermedten tovább álmodta multját, míg a magyarság megifjodott erővel tört nemzetisége kiépítése felé. A fejlődés különböző ütemének az lett a következménye, hogy a horvátok fenyegetve látták állami autonómiájukat a magyar mozgalom által. A két nemzet vezető osztályának régi rendi összetartása meglazult s a horvátok új, építő gondolatok felkarolása helyett, a magyarságot is meg akarták állítani haladásában. Mikor a közjogi természetű nézeteltérések a leghevesebb izgalomban tartották a horvát lelkeket, akkor jelent meg az illirizmus, megváltó eszmékként hirdetve tanait a csüggedt nemzet előtt.

A horvát ifjúság magába itta a pánszlávizmust, pedig az képtelen volt a nemzeti alapon való regenerálásra, mivel nem voltak *nemzeti* gyökerei, nem volt történelme s nem támaszkodott reális érzelmi tényezőkre. Az illirizmus kikezdte a horvát nép történeti tudatát s iparkodott indifferenssé tenni érzésvilágát a szerbségtől elválasztó vallási és társadalmi ellentétek iránt. Ebből magyarázható meg, hogy a délszláv eszme követőiben szükségszerűleg volt bizonyos radikális, a hagyományokkal szakító vonás s hogy radikális világnézetben nevelt nemzedék lett álmainak megvalósítója.

A horvátok a magyar nemzeti törekvésekben nemzetiségük és állami létük veszélyeztetőjét látták. (Ez a horvát kérdésnek ugyancsak maradandó

vonása.) Szövetségre léptek tehát a kormánnyal, amely viszont a monarchia központosításában elért eredményeket, a birodalom érdekét féltette a magyar nemzeti gondolattól s a horvátokban megbízható szövetségeseket remélt találni a magyar szeparatiztikus törekvések ellenében.

Külpolitikai tekintetben a monarchia a horvátok mozgalmában támaszt keresett, amelynek segítségével uralkodó állást biztosíthat magának a Balkánon, akár nagyhorvát, akár délszláv szellemben hódítja az meg a félsziget horvát és szerb fajú népeit.

Úgy a kormány, mint a horvátok elszámították magukat. Az erős nemzeti tudattal és reális politikai érzéssel megáldott szerbek nem engedték tévútra vezetetni magukat a pánszláv álmodozások által, hanem nagyszerb alapon törték a déli szlávok egyesítésére a saját hegemóniájuk alatt. A monarchiának annyi haszna lett csak az új irányzat felkarolásából, hogy a délszláv gondolat által fűtött törekvései összeütközésbe hozták a szerbséggel. Az illirek által megsejtett szláv állam megalakult, de a szerbek valószínűsítették meg azt, akiknek igénye a szlovén, horvát és szerb fajú népek egyesítésére éppen az illirizmus által hirdetett pánszláv elméleten alapul.

Ezeréves történelem és ősi nyugati kultúra azonban nem imponderabiliák, amelyeket költött tanok hatalmával el lehet tüntetni a világból. A jövő majd megmutatja, hogy a horvátok képesek lesznek-e visszatérni az egységes, nagy multjuk után megérdemelt fejlődés útjára.

Miskolczy Gyula.